

գումնակներն անհետանալով ամեն ժամ. զայն բացատրելու համար հարկ է ընդունել արարչի մը անքննելի կարողութիւնը ։

Մենք կնքելով մեր համառոտ տեսութիւնը արդի երկրաբանական գրութիւններուն վրայ երկրազնդիս ծագման մասին, կը յայտարարենք՝ որ լեւզէտ եւ այդ գրութիւններն, մանաւանդ Պլուրալիզմի բացատրած գրութիւնը՝ զոր վերագրեն իշեղիւր, զեւ պարզ եղծաւ գրութիւններն են, այսու հանդերձ՝ զորաւոր եւ քիչ շատ իրական փաստերու վրայ հաստատուած ըլլալուն համար, ամոլոյ գիտութեան մեծ կրնան համարուիլ ։ Երեսու չեն հակառակի որ այդ գրութիւններն ընտրեալ զոյններն ու հզորագոյնները՝ Մովսիսի նկարագրած աշխարհին եւ անոր վրայ առաջ եկած իրերու ծագման 1, այս տարբերութեամբ միայն որ Մովսէս ընկալատուներու գիտնական գրութեամբ չէ բացատրած աշխարհին եւ իրերու ծագումը, այլ միայն իրեն նպատակին, որ էր Սառուածոյ արարչագործ ըլլալը ցուցնել Հրէից, ծառայող ինքզնիւնը եւ համառոտ կերպով եւ աստուածաշարք գրով ։

Մարդու ծագման մասին խոսելու առիթ կ'ունենանք ։

Հ. Ս. ՍԱՐԿԻՍ

ՀԱՆԴԻՍ ԳՐԶԱԳՐԱԿԱՆ

ՀԱՅ ԲԺՇԿԱՐԱՆՔ

ՄԱՐԳԱԿԱՅԱՄՈՒԹԻՒՆ

(Շար. տես էջ 255)

Բժշկարանին մէջ աչքի զանազան մասերը յատուկ բաժնով կ'որոշային եւ ամենուն նկատարողը շատ պարզ է ։

Մուկամիլմա կոչի աչաց արտաքին ճերմակ կարծր թաղանթը, որ ըստ բառաւորաց՝ կոչի կարծրանալանմ կամ Սպիտակուց աչաց (Քալանի), ըստ Նուրայրի՝ կարծրութիւն, Սպիտակուց, ճարպ, ճրագոռ ախան, ցաւոյ. Sclerotique յն. σκληρός = կարծր ։ Զարկայն. յոյն բառը տառապարհելով Սկլէրոս անուանած է ։ Մի քանի բնագիտական եւ բնապատմական դասադրոց մէջ այդ յայն բառը թարգմանուած է կարծրամաշկ. Սպիտակ լուսն (Հմմտ. Ֆիզիգա 1856 եւ կեն.

դումարանորիւն 1897 Վիննա) ։ Այսքան համախիչներէն ամենէն աւելի զործածական դարձեր է կարծրութիւն բառն՝ անտարակոյս աւելի հայաշիրտէ եւ ներդաշնակ ըլլալուն համար ։ Բնականորէն Մաքսանիմա բառը հետեւեալ ճիշդ ուսմանով կը նկարագրէ. «Այլ գիտացիր որ աչքն եւ թաղաղայն (թաղանթ) բուսեղծներ արարիչն Աստուած, եւ առաջի դասաւորային ոստն մովսէհիմա, եւ ինքն երեսնի է եւ զաչացն ամէն եղերքն բոններ է, եւ ինքն նոսր է եւ խիստ քսպիտակ » ։ Ըստ մարդակագմական գիտութեանց աշած այս թաղանթը տեսութեան ամբողջ մասին արտաքին պատեանն է, առջեւն եւ ետեւը ունի մի մի ծակ ։

Ղանխա՝ այս անուամբ կոչուած է կալած. յեւնի ռոտալակոպեան ծակին մէջ զտնուած թափանցելի թաղանթը՝ որ գաղղ. կը կոչուի Cornée (լատ. Cornu = եղչիւր) զոր մեր բառագիրներն թարգմանեն են Եղչերիկ (Քալանի), Եղչերիկ (Նուրայր). կոչուած է նաեւ Եղչերեայ (Նուրիման), Լուսանցիկ (Լուսնեան) ։ Այսքան համախիչներէն ամենէն աւելի ընդունուած է Եղչերիկ բառն ։ Կը զարմանանք որ գրասէր Ե. Տէմբրեպաշեան չի զոհանալով այդ մի քանի համախիչներէն կերտեր է Ալմաստաւ = ալքիաստան բառը. զոր աւելորդ եւ անընդունելի կը համարենք. յարգելի գրասէրը եթէ գիտնար որ աչքը մի միայն այդ թաղանթն = աստուածն կազմուած չէ, այլ ուրիշ զանազան աստուածներ, պիտի զգուշանար այդ նորակերտութիւնէն. այդ բառը ինքն գրասէրը կրնայ սեփականել լայնաբար աչաց ամէն մի թաղանթներու ։

Մեր ուսումնասիրած ձեռագիրը այդ թաղանթին համար կը գրէ. «Եւ ք (երկրորդ) տապալային Ղանխա ասեն. այնոր համար է որ այս տապալան պիտու է, որպէս եղչիւր նման է, եւ զուն նորա սպիտակ է » ։ Եւ անտարակոյս եղչիւրի նմանելուն համար համանուն անուամբ կոչուեր է ։

Անապի, «Երրորդ տապալային անապի ասեն, այնոր համար որ այս տապալաւ նման է խաղողի, եւ ինքն քիչ մը գուրս է եկեր. եւ ի ներս չէ գնացեր եւ զոյնն ոպիտակութեան կը զարնէ » ։ Այս անապի կոչ.

1. Hettinger, Apologie. 1880.

չած թաղանթն զուցլ լինի աչքին Ծիաժանը Iris : Թաշորդ գլխոյն մէջ բշկարաւոր Անապի թաղանթին համար յետեւեալը կը գրէ . « Երբորդ տապաղային զօրութիւնն այն է, որ երկնառում տապաղային զօրութիւնն տաւ ե կերակուր, և զիւր ամբողջինն ըստտուպաթի ճայիտէն պահէ. և յորում որ պայծառ և պսպղուն իբրց տեսանէ, նա աչացն լոյսն չի ցրուի, և ի միւր տեղն կենա » : Այս բացաւորութիւնն ալ այնքան որոշ չէ որ կարեւրանը հաստատել որ Անապի բաժնի ոտուգիւ աչաց Ծիաժանը կը նշանակէ :

Արքեապուկն, բշկարաւոր այս բառով կ'առնանէ աչաց շորթորդ թաղանթը. կը գրէ . « Դ (շորթորդ) տապաղային անբիւսպաթի առնն, այնոր համար է որ ինքն նմանէ սարգոսին (սարտոստան), նոսր և ցանցառ. և զայն խիստ սպիտակ է և պայծառ » : Այս բացատրութիւնն որոշ կը հասկցուի որ Առքեապուկի կը նշանակէ աչաց այն կակուղ թաղանթը որ կը կոչուի Սարդոստինի (ֆաշ.) Réline (շա. rete = ցանց), Յանցամեսակ (Ջախլախ), Յանցամաշկ կամ Յանցամառլանն (Նորիման. ֆիգիգա), Յանցնի (Նորայր, Նուպար, Տէմբրնիպշ.) : Այս հոմանիշներէն ամենէն ընդունելիին կ'երեւի Նորայրի կերտած Յանցնի բառն :

Շապարա, բշկարաւոր այս թաղանթին համար կ'ըսէ . « Հինգերորդ տապաղային Շապարա կ'առնն. այն որ նմանէ ինքն տղին, երեսին քողին, և ինքն խիստ նոսր է և բարակ » . այս բացատրութիւնն կրնանք ենթադրել որ Շապարա բառն հոմանիշ ըլլայ Ապակամիզն (ֆաշ.) Hyaloide (յո. υαλος պակկի, ειδος ձեռ) բառին, քանի որ այդ թաղանթին ներկայ գիտունը եւս նոյն բացատրութիւնը կու տան : Իբր հոմանիշ Ապակամիզն բառին կը գտնենք Ապիկինի (Նորայր), Ապակինի (Շապարա, Տէմբրնիպշ.) Ապակալիւրպ, Սառնորակ, Ապակալիւրպանն (Լուսին.) : Ջախլախ. երոպական հոմանիշը ածականաբար զործածած է Ապակիղէն, Ապակամաման : Ո՛րն է այսքան հոմանիշներէն ճիշդն կամ ընտրելագոյնն, ըստ իմ համեմատ կարծեաց՝ այս մասին առանց քննութեան կարելի չէ վճռական պատասխան տալ :

Բշկարաւոր այս թաղանթներէն զատ կը յիշէ ուրիշ վեցերորդ և եօթներորդ « պապաղախներ այս կը գրէ « Վեցերորդ տապաղախն Սիլալիլէ տեսն. և ինքն աման է քան զամեն տապաղախին, զոր յիշած է : Եօթներորդ տապաղախն, Մաշխա տեսն » : Ձի կրցանը հասկնալ թէ այդ երկու բառերն աչաց որ մասին յատկացուած են : Թիշեալ ամեն բառերն օտար են, որոց կիրառութիւնը հեղինակաց ողջմտութեան կը ձգուի : Այս և ասոնց նման օտար բառերը զործածելն պէտք չէ այնքան մոլեռանդութեամբ զգուշանալ, երբ որոշ կը տեսնենք մեր բնիկ լեզուին գիտական բառերու աղբաւորութիւնը : մերն ստանալ որ յիշեալ օտար բառերու հայ հոմանիշները գրեթէ ամբողջովին նորակերտ են և շատերն անյաշուղ թարգմանուած, լեզուական աղբաւոր պարագաներու մէջ, ընտրելի է օտար բառերը տառապարձեղով իւրացնել :

Կեղիկուն. այս բառը Հին և նոր բառագրքերէն կը պակսի, և այս բշկարանիս մէջ (էջ 47) իբրեւ հոմանիշ Գայլիկուն (պուլու) զործածուած է. ակնաշի բացատրութեան մէջ կը կարդանք . « Եւ ծակն տկանջաց, ոլոր պլորէ, զէտ կեղիկուն, և աստուած իւր ոլոր. մուլթեմքն այնոր զայն հանցէ արարել, որ կամ վատ հով կամ հով ինքն չի մտնէ » : Կեղիկունի ընդունուած ուսումնական բառն է Խալիզոն Limaçon . « Եղիւ ակնաշն ըստ օրինակի Խալիզոնի՝ դրամբ շրջմամբ հնգոց, զի իրեւ առ թազաւոր հանդարտութեամբ մացնն բանք և ձայնք, և մի անզգուշաբար » Ոսկեփոք : Ոմանք թարգմանեղով երոպական հոմանիշը կը զործածեն Խոլոն՝ ըստ, բայց լաւագոյն է Խալիզոն Հին և նախնական ճիշդ բառով գոհանալ և խոյս տալ անպէտ նորաւորութիւնն : ըստ մեր համեմատ ճշտակին Խոլոնը հոմանիշն կերպարանի է կեղիկուն բառը շնորհիւ իր հոմանիշն : Ակնաշին այդ մասը արտաքսպակ մի քիչ խղուշի կը նմանի բայց ներքսպակ կեղիկունի (գայլիկուն) յար և նման է, ուստի առելի տրամաբանական է նոր թարգմանեալ բառը արտաքսը և Հին պատշաճ բառն ընդունիլ :

Պատաւաւոր. բշկարանիս մէջ այս բառը

շատ անգամ գործածուած է և մենք իմաստէն կը զուշակենք որ Յիլ բառն նշանակէ։ Պառնակ Պոնտոսի Հայ գաղութը այս աշուամը կը յորջորջէ Պոնտոսը — շրջունը բառը Պոնտացիին մանուկ այս բառը գործածենք է իր բշկարանին մէջ (էջ 53)։ «Եւ ի պոռնին, և ի բերանն»։ Ն տառին զեղջմամբ կոչուի նաեւ Պոռնի։

Փայուամը, բշկարանս այս բառը կը սահմանէ հետեւեալ կերպով «Վասն փայտաւորութենէ — որ է այն իրեն, որ բ (երկրորդ) ոսկրն ապի (մէկմէկու) կիցէ (կը կցէ) Աստուծով։ գիտացիր որ տմենայն փայտանցն որ ի մարտն կա...»։ այս բացատրութենէն կը հասկցուի որ բառն փայտանց համարիչ է Աճաւ խղճախղճու բառին։ Փայուամը պարտիկ փէշէվէնտ Ճշգջ բառին համարիչն է. և կը նշանակէ «Կապ յօգուածոց» (Հմմտ. Պարսիկ—Հայ բառարան. Պատանեցի)։

Զէն բառ պարսիկ օշ = գեճ կը նշանակէ ծնունդ, սաղմ. «Եւ կու տանի զէն տաշն անձին»։ էջ 58։

Սրբննուպին, այս օտար բառը վրուժեանս նախընթաց էջերուն մէջ, Կասախոտի հետ նոյն համարած էինք։ մենք նորէն նոյն բառը բշկարանիս յաջորդ էջերէն միայն մէջ (58) պատահելով, լաւ կը համարինք յիշել այն նամակը, զոր այդ բառին տօթիւ Դարիկէն Լ. Թ. ստորագրութեամբ գրասէր և քննադէպ մը բարեհաճենք էր ինձ յղել։ Յարգելի պարոնը կը գրէր. «Այս կողմերը կը պատրաստեն տեսակ մը զովացուցիչ բմայիւրք եփելով 3 մաս շաքարը մէկ մաս քացախի հետ. այս բմայիւրքին անունն է իսքըննէպին կամ Սրբննէպին, և պարսիկները անկէ շատ կը գործածեն ամառը. «Բազմալէպ» ի 6րդ թուի 255րդ երեսի վրայ Չեր յիշած Սրբննուպին թերեւս այս բմայիւրքն է և ոչ թէ Կտուախոտը»։ Ճիշդ է, մենք նոյն բառը կտուախոտ կը համարուի ըսեր էինք. առարկուտական էր մեր վրոյթիւնը, ինչպէս նաեւ մեր յարգելի քննասիրիւնը. մենք այժմ իր զիտօգութեան աւելի հաւանականութեւն կ'ընծայենք. բշկարանէն ի մէջ բերուած հետեւեալ օրինակը. «Եւ զբերանն մեղրով և

սրբննուպինով լուանան շատ օգտէ» անտաւ, բակոյն բմայիւրք մը կը նշանակէ քան թէ հոնտ մը։ Բշկարանիս 58րդ էջին մէջ կը կարգանք «Քան զկերակուրն տառալ և սրբնն, ձուպին տուր, որ զստամբն ուժովցնէ, և կերակուր տայ ուտել», հետաքրքրական է գիտնալ թէ Պ. քննասէրին այդ բմայիւրքն այս յատկութիւններն ունի՞ր։

Խարիֆիլ զուցէ նշանակէ եւրոպ. բառն Hydrophille (յն. սծար չոք, φύλλον տերեւ) որ բոյս մըն է։

Շարայարեղի է. Ս. ԵՐԵՄԵԱՆ

ARMENIA

TRAVELS AND STUDIES

(H. F. B. LYNCH)

ՆԱԽԱԲԱՆ

Երկհատոր պատկանելի անգղիերէն հրատարակութեանս հեղինակն է H. F. B. Lynch, որ համեմատ անտիք մեզի գայն, հետեւեալ ընծայակաճով։

«Գրական Հայ հանձարոյն տրամաւոր ներկայացուցիչ՝ Ս. Ղազարոյ Մխիթարեան գիտնական Միաբանութեան կը նուիրէ յարգանքով հեղինակն այս երկստորութիւնը, որ հրատարակուեցաւ Սկոթլանտի երկհատոր տարւոյն մէջ»։

Յուլիս 1901.

Մենք հեղինակին այդքան ազնուութեան երախտագրութեան հոգով ընդունելով այս ընտիր պատկերազարդ երկը, որուն ամեն կողմէն շնայունք արժանաւոր գովեստներ, ի յիշատակ մայր Մխիթարեան Ռիֆտի վիճակոյ երկհատորութեան, երբ ոչ ամբողջական (զոր հեղինակն վերապահած բոլոր) գոնէ մասնական բարգմանութեան կը ժամօրացնենք գայն ազգայիններու։

«Այս գիրքս, կը գրէ հեղինակն Յասար».